

6. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с.
7. Моторнюк І. Політичний роман сьогодні / І. Моторнюк // Літературна Україна. – 2013. – № 10. – С. 12.
8. Николина Н. Филологический анализ текста : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. Николина. – М. : Академия, 2008. – 272 с.
9. Слабошпицький М. Талант, помножений на волю / М. Слабошпицький // Київ. – 2009. – № 5–6. – С. 158–167.
10. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Ц. Тодоров. – К. : Києво-Могилянська академія, 2006. – 162 с.

REFERENCES

1. Zatonskii, D. (1973), *Iskusstvo romana i XX vek* [The art of the novel and the XX century], Khudozhestvennaia literatura, Moscow, Russia.
2. Ivanychuk, R. (2004), "In the literature should prevail aesthetics", *Knyzhkovyi klub*, no. 11, pp. 38–41.
3. Ivanychuk, R. (2008), *Kraina Irredenta* [Country Irredenta], Yaroslaviv val, Kyiv, Ukraine.
4. Klymchuk, V. (1986), "Reality in the mirror of a political novel", *Vsesvit*, no. 1, pp. 137–139.
5. Kopystianska, N. (2005), *Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva* [Genre and genre system in the space of literature], PAIS, Lviv, Ukraine.
6. Kostenko, L. (2012), *Zapysky ukrainskoho samashedshoho* [Notes of a Ukrainian Madman], A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, Kyiv, Ukraine.
7. Motorniuk, I. (2013), "Political novel today", *Literaturna Ukraina*, no. 10, pp. 12.
8. Nikolina, N. (2008), *Filologicheskii analiz teksta: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. pед. ucheb. zavedenii* [Philological analysis of the text], Akademiia, Moscow, Russia.
9. Slaboshpytskyi, M. (2009), *Talant, pomnozhenyi na voliu*, "Talent multiplied by the will", Kyiv, no. 5–6, pp. 158–167.
10. Todorov, C. (2006), *Poniattia literatury ta inshi ese* [The concept of literature and other essays], Kyievo-Mohylianska akademiia, Kyiv, Ukraine.

УДК 821.161.2:82.09

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА СПАДЩИНА В.А. ЧАБАНЕНКА

Шевченко В.Ф., д. філол. н., професор

Запорізький національний університет, вул. Жуковськго, 66, м. Запоріжжя, Україна

vfshevchenko@ukr.net

У статті здійснено першу спробу розгляду масиву літературознавчих праць доктора філологічних наук, професора В.А. Чабаненка. Висвітлено й систематизовано його наукові здобутки, що були викладені в книжках «Моя шевченкіана», «Моя франкіана», «Моя гончаріана», «Мій Богданович», «Моя славутичіяна», «Петро Ребро. Літературний портрет», «Славістичні студії», «Літературознавчі й літературно-критичні спроби», у численних нарисах, статтях, оглядах, передмовах, інтерв'ю, рецензіях і відгуках. Акцентовано увагу на вмінні дослідника проникати в суть явища, вловлювати його внутрішні і зовнішні зв'язки, тенденції розвитку, на аналітичних досягненнях, особливостях стилю.

Ключові слова: науковий світогляд, літературознавство, текст, тематика, жанр, інтерпретація, компоненти стилю.

ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ В.А. ЧАБАНЕНКО

Шевченко В.Ф.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье предпринята первая попытка рассмотрения массива литературоведческих работ доктора филологических наук, профессора В.А. Чабаненко. Освещены и систематизированы его научные достижения, изложенные в книгах «Моя шевченкиана», «Моя франкиана», «Моя гончариана», «Мой Богданович», «Моя славутичиана», «Петро Ребро. Литературный портрет», «Славиристические студии», «Литературоведческие и литературно-критические попытки», во многих очерках, статьях, обзорах, предисловиях, интервью, рецензиях и отзывах. Акцентируется внимание на умении исследователя проникать в суть явления, улавливать его внутренние и внешние связи, тенденции развития, на аналитических достижениях, особенностях стиля.

Ключевые слова: научное мировоззрение, литературоведение, текст, тематика, жанр, интерпретация, компоненты стиля.

LITERARY HERITAGE BY V.A. CHABANENKO

Shevchenko V.F.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

This paper is actually the first insight into literary criticism creative works of professor Chabanenko. Systemic analysis as far as his major collections are concerned. Mention should be made of such his books as devoted to the memory and creative activity of Taras Shevchenko, Ivan Franko and other notable figures of Ukrainian literature. Their contribution to the cultural and spiritual acquisitions of Ukrainian nation is to be found in outstanding analysis of their works by professor Victor Chabanenko: monographs, articles, reviews and critical assessments.

Professor Chabanenko has always concentrated his scholarly attention on what we are also intending to stress, namely, his talent to deeply penetrate into the very essence and process of creation, to disclose interent not only outer but implicit interrelations, which in their turn, predetermine general trends, at least what concerns the stylistic perspective of the author and his views of the creation studied.

The article meant to be published, without any doubt, gives credit to the encyclopedic nature and, consequently, to his gift to professionally assess the literary heritage of Ukrainian classics. Mention should be also made about professor Chabanenko talent revealed in the sphere of literary criticism, theory and history of national literature. Outlined were his «global» visions of literary genre in contemporary world.

It is quite natural for professor Chabanenko to focus his studies on Taras Shevchenko, his immortal works and their impact on the development of Ukrainian literary traditions. The quintessence of their article is to vividly demonstrate that Taras Shevchenko is forever to be served as a genius to be emulated and followed by not only today's, but future generations of Ukrainian authors and their critics.

What also can be seen in this scholarly paper is the authors critical assessment of publications of his colleagues (mostly his disciples), which share or (what is more important) modify his perspective, contributing thus to the progress of literary science. Without doubt, «red-lined» in his own vision as a notable person in Ukrainian belles-lettres functional style and discourse.

In his numerous scholarly publications majorly devoted to the «founding father» of Ukrainian artistry (Shevchenko was an artist in the widest sense of this word) and to his legacy, it is necessary to emphasize that it is for the first time in national literary tradition that we have an extensive study of not only professor Chabanenko achievements, but, more broadly, his contributions into spiritual life of the nascent nation, considering that professor Chabanenko was a life-strong historically «chosen» disciple of the above-mentioned father of Ukrainian culture, embodied, among other achievements, in literature.

Professor Chabanenko, as a true patriot of this country, his reviews shared by Taras Shevchenko literary inheritance, on bibliographic and biographic heritage of his name in Ukrainian culture, including foreign editions, majorly in «Anglosphere» countries with a considerable share of Ukrainian ethnic minorities.

The author of this research emphasizes the urgent need to get rid of the once prevalent ideas of «vulgar sociology», fake ideology born by the Soviet time rule and corresponding conventions. The author demonstrated that professor legacy, that the genius always felt to be an integral part of the cradle of Ukrainian democratic traditions dating to at least 16-th century and born in Zaporozhzhia Sich, the capital of Cossacks. It is in this part Ukraine that professor Chabanenko was born and has been living and has sung to in his actually world-wide poems and other poetic inspirations.

Substantially proved by the author was the «kinship» of professor Chabanenko creativity to Ivan Franko, to his well known poems and «national-oriented» poetic works, extensively analyzed by the author of this paper. In this respect deserves mentioning his profound research of Ivan Franko's ties with cognate, namely, Polish literature of the so-called «Ukrainian school».

The credit given by professor Chabanenko to the role played by one of the «pillars» of national culture – Oles Honchar – is professionally proved by the latter's collection of creative publications. It is enough to mention the staunch position of Victor Chabanenko, standing up for Honchar's novel «The cathedral» against «card-carrying» communists and their henchmen attacks and insinuations. Professor Chabanenko revealed very subtle comprehension of the individuality of poetic style, of his friend and «primus inter pares» in Zaporozhzhia «Parnases» – Petro Rebro and his book about him «Literary Portrait of Petro Rebro».

Professor Chabanenko was the one side a «nationalist» in the best sense of this word, but, on the other side, he was also a true «internationalist», as can be judged by the author's profound studies of his critical assessments of literary (mostly poetic) achievements of masters of different, majorly Slavic, nations.

Quite objectively shown by the author was the role of professor Chabanenko as an international figure in uniting ethical Ukrainians in different countries of the world around perennial cultural values of Ukrainian nation.

In conclusion the author sums up the contribution of professor Chabanenko into literary criticism and world literature in general.

Key words: world perspective, literary criticism, genre, interpretation, style characteristics.

Хоча органічна сутність багатьох обдарувань В.А. Чабаненка неподільна, все ж у науковому вираженні його «Я» відокремимо талант присвятити себе літературознавству. У цій частині філології, як і в лінгвістиці, у нього поєдналися світоглядна цілісність, науково-методологічна системність, просвітницька зорієнтованість.

Результати літературознавчих пошуків і здобутків В.А. Чабаненка викладені в книжках «Моя шевченкіана» (2006), «Моя франкіана» (2005), «Моя гончаріана» (2007), «Славистичні студії» (2003), «Мій Богданович» (2007), «Моя славутичіяна» (2011), «Петро Ребро. Літературний портрет» (1999), «Літературознавчі й літературно-критичні спроби» (2009), у численних статтях, нарисах, передмовах, інтерв'ю, рецензіях і відгуках.

Значення літературознавчої спадщини В.А. Чабаненка, його внесок у теорію та історію літератури, у розвиток літературної критики може висвітлити лише ґрунтовне, всебічне дослідження їх на тлі всього літературного процесу й визначення своєрідності його наукової постаті, яка не зливається з іншими, а зберігає власну унікальність і універсальність.

Актуальність цієї розвідки зумовлена тим, що ця спадщина ще не була об'єктом системного дослідження. Автор ставить перед собою мету – започаткувати розгляд масиву літературознавчих праць В.А. Чабаненка. З огляду на вищезазначене, наша стаття характеризується науковою новизною нашої статті, у завдання якої входить: розкриття умінь науковця проникати в суть явища, вловлювати найтонші внутрішні зв'язки, тенденції розвитку, окреслення його невичерпних, спостережливих й аналітичних здібностей, майстерного володіння словом.

Системність наукового дискурсу В.А. Чабаненка простежується передусім у збагаченні шевченкознавства, в інтелектуальній допомозі перетворювати його на авторитетну галузь українського літературознавства. У його публікаціях наявні успішні спроби узагальнити досвід колег-викладачів філологічного факультету Запорізького національного університету М.П. Тараненка, Ф.Т. Ващука, О.Г. Барабохи, В.Ф. Маремпольського, В.Ф. Шевченка, В.О. Кравченко, Т.В. Хом'як, та ін. і власні напрацювання.

Заслужують високої оцінки наукові дослідження, статті, промови, нариси, спогади, рецензії В.А. Чабаненка, що увійшли до збірки «Моя шевченкіана» [1]. Науковець компетентно визначив: «Шевченкознавство як комплексна галузь гуманітарної науки має неабиякі досягнення і разом з тим багато не вирішених питань. Одна частина цих питань обійдена дослідниками взагалі, інша частина вже заторкувалася, але на жаль, безрезультатно, або явно тенденційно, на догоду скороминущій суспільно-політичній кон'юктурі. Тепер, у перебудовчий період, є можливість по-новому оцінювати здобутки і втрати шевченкознавства, а також накреслити перспективи його подальшого розвитку» [1, с. 5]. В унісон голосу провідних науковців із Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, національних університетів, звучав акцент на тому, що надійною базою

шевченкознавства може стати лише повне й об'єктивно прокоментоване видання творів Кобзаря. Шеститомний, виданий Академією наук УРСР у 1963–1964 рр., роль такої бази виконувати був нездатний: у ньому відсутні авторські й редакційні варіанти деяких поезій, частина коментарів позначена суб'єктивізмом, окремі наведені факти не відповідали істині. Виходячи з цих міркувань, В.А. Чабаненко, як і наукова громадськість, великі надії покладав на загальноплановий академічний дванадцятитомник Шевченкових творів. Слід висловити жаль, що йому не довелося дожити до повного здійснення цього плану. Умотивованим було занепокоєння бібліографічним забезпеченням шевченкознавства. Показчики, що ними користувалися двадцять років тому, – особливо ті, які фіксували наукові й науково-популярні праці про Кобзаря, – були далеко не повні. На них лежав відбиток культивських та застійних часів. До того ж, дослідники не мали бібліографії зарубіжних шевченкознавців, були відсутні тематичні бібліографічні зводи (напр., «Т.Г. Шевченко в українській поезії», «Т.Г. Шевченко в поезії народів світу», «Т.Г. Шевченко в українському фольклорі» і т.п.).

Маючи глибинний науковий світогляд, В.А. Чабаненко непокоївся, що впродовж десятиліть наше шевченкознавство потерпало від вульгарного соціологізму, фальшивих ідеологічних догм і невігластва. І наголошував на потребі «відсвіження», а то й радикального перегляду концепцій, що стосуються таких, наприклад, тем, як-от: «Т.Г. Шевченко й історія України», «Т.Г. Шевченко й релігія», «Т.Г. Шевченко й українська мова» тощо. Як раніше, так і досі не все ясно в питаннях, які виникають при дослідженні взаємин Кобзаря з російськими революціонерами-демократами та з діячами українського національного відродження першої половини ХІХ ст. Актуальною і сьогодні є тривога за те, що «лишається непізнанно-загадковим феномен Шевченкових історико-соціальних пророцтв» [1, с. 6].

Знаю, як радів В.А. Чабаненко в останні роки наукової діяльності, що долалася штучна ізолюваність вітчизняного шевченкознавства від аналогічної галузі науки за кордоном, що набували гласності праці українських дослідників Кобзарєвої творчості ХІХ ст. і перших десятиліть ХХ ст.; що за його життя один за одним побачили світ чотири томи «Шевченківської енциклопедії».

Дуже уважним був В.А. Чабаненко до зв'язків Т.Г. Шевченка із нашим краєм. Він – автор передмови «Не вмирає душа наша» до збірки розвідок, нарисів, есе та інтерв'ю П. Ребра «Шевченко і Запоріжжя». У цій передмові було визначено, що автор використав багатий і цікавий матеріал, маловідомі, а то й зовсім невідомі широкому загалу факти [1, с.154]. І конкретизовано, що «він уважно простежив родовід великого Тараса і його козацьке коріння, дослідив запорізькі мотиви в творчості поета, описав подорожі молодого Шевченка на острів Хортицю...» [1, с.154].

Високо оцінив В.А. Чабаненко пізнавальне й виховне значення збірника «Т.Г. Шевченко й Запорізький край», підготовленого співробітниками державного архіву нашої області разом з обласною організацією Товариства охорони пам'яток історії та культури України. Уточнимо: у першому розділі «Документи і матеріали» вміщено більше 60-ти архівних свідчень – постанов і рішень, що стосуються вшанування пам'яті Т. Шевченка в містах і селах нашого краю, газетну хроніку, листи трудящих, інтерв'ю працівників культури; другий розділ являє собою копію-передрук статті «Запорожці в поезії Т.Г. Шевченка» Д.І. Яворницького. Як і передбачав наш учений, «зібрані й опрацьовані зі знанням справи матеріали» [1, с.151], стимулювали подальші наукові пошуки шевченкознавців.

Продуктивні підходи В.А. Чабаненка до поглибленого розгляду окремих творів Т. Шевченка, до порушення проблем гуманізму в його творчості, до розуміння поетом історії України, національної ідеї, релігійності, етики кваліфіковано охарактеризувала шевченкознавець В.О. Кравченко [2].

Серед праць, присвячених творчості класиків української літератури, виокремимо відкрите тяжіння В.А. Чабаненка до художніх творів І.Я. Франка, що систематизовано в книжці «Моя франкіана» [3]. Зрозуміло, що науковця цікавила козацька тематика, якій І. Франко, «як передовсім письменник і вчений віддав щедрю душу» [3, с. 5]. Визначальним є узагальнення: «Але на відміну від інших митців і дослідників, він розглядав, зображував і оцінював козацьчину тільки через призму документальності, строгої історичної реальності, відкидаючи всякий романтизм та соціальну ідеалізацію» [3, с. 5].

Мені, як дослідникові історичної поеми, особливо близьке судження В.А. Чабаненка, що найвидатнішим художнім твором І. Франка, пов'язаним з історією козацьчини, є поема «На Святоюрській горі», у якій ідеться про значну подію Визвольної війни українського народу середини XVII ст., а саме – про переговори у Львові польського короля Яна II Казимира з Б. Хмельницьким щодо можливості укладення між сторонами, що воювали, мирної угоди. Наш франкознавець охарактеризував побудову поеми як «форму монологу гетьмана, з яким він звертається до королівського посланця Любовицького» [3, с. 6]. У дослідженні він розкрив дотепність промови Хмельницького, її філософську глибину й тонкий психологізм, беззаперечне доведення моральної й соціально-історичної правоти українців у боротьбі за свою свободу [3, с. 6–7].

Добре аргументованими є судження В.А. Чабаненка, що «зацікавлення Франка козацьчиною чи не найбільшою мірою проглядається в його літературознавчих студіях» [3, с. 9]. Із них франкознавець найперше виокремив «капітальну роботу» «Хмельниччина 1648–1649 років у сучасних віршах». Висвітлюючи її ціннісні здобутки, він зазначив, що в роботі «подано й піддано науковому аналізу 42 анонімні поетичні твори, написані в XVII ст. польською, латинською й українською мовами...» [3, с. 9].

У полі зору В.А. Чабаненка були видрукувані в періодичній пресі регулярні огляди І. Франком здобутків українського красного письменства за певний відтинок часу (зазвичай за рік). Він визначив, що «при цьому повз увагу оглядача не проходив жоден твір, написаний на козацьку тему. Отже, І. Франко першим повідомив читачам про вихід у світ історичних драм Осипа й Володимира Барвінських «Полуботок» та І. Карпенка-Карого «Сава Чалий», роману І. Нечуя-Левицького «Іван Виговський» і поеми П. Куліша «Маруся Богуславка» [3, с. 10].

В.А. Чабаненко визначив, що І. Франко «не оминав творів на тему козацьчини і тоді, коли писав окремі рецензії на видання українських письменників. Наприклад, у рецензії на збірку «Історичні пісні» В. Щурата він дав критичну оцінку таким поезіям цього автора, як «Іван Підкова», «Похід на Жовті Води», «Отаман Сірко» і «Посів пана Чарнецького», а в рецензії на твори В. Мови (Лиманського), що були опубліковані В. Лукичем у різних числах журналу «Зоря», відзначив вірш «Козачий кістяк» [3, с. 10]. Поділяємо судження В.А. Чабаненка, що «справедливо розкритикував Каменяра художньо безпорадну «історичну фантазію в одній дії «Невмирака» Зенона Наколесника (Левка Лопатинського)» [3, с. 10], вказавши на «примітивність, ходульність образу козака» [3, с. 10]. Звернув В.А. Чабаненко дослідницьку увагу і на не менш критичний відгук І. Франка про поему О. Колесси «Смерть гетьмана Павлюка».

З'ясував В.А. Чабаненко, що «осібне місце в науковій спадщині І. Франка посідають такі історико-літературні роботи, як рецензія на статтю В. Щурата «Чернець», розвідка «Карпо Півторакожуха» та студія «Наливайко в мідянім биці». У першій позитивно оцінено намагання В. Щурата розкрити історичну й народнопісенну основу Шевченкової поеми про С. Палія, а також провести аналогію між Кобзаревою долею і долею легендарного козацького ватажка. У другій із використанням різних історіографічних і фольклорних джерел показано цікаві відомості про життя й військові виправи запорозького гетьмана Карпа Півторакожуха, обраного січовиками при річці Мерлі 1639 р. У третій

спростовується традиційна версія смерті С. Наливайка й наводяться переконливі докази того, звідки й чому виникла легенда про посадження поляками керівника козацько-селянського повстання 1591–1596 рр. на розпеченого мідного бика [3, с. 12]. І. Франко вважав, що ця легенда є «витвір шляхетської фантазії, яка під враженням пізніших козацьких завірюх чимраз сердитіше малювала кінець першого ініціатора боротьби українців за свою волю» [3, с. 12].

Видається важливим, що систему зв'язків літературознавчих студій І. Франка із зарубіжними літературами В.А. Чабаненко поповнив уявленнями «про козакофільські мотиви творчості польських письменників т. зв. «української школи» [3, с. 11]. Прикметними наш дослідник справедливо вважав проведення І. Франком паралелей між поемою «Гайдамаки» Т. Шевченка й поемою «Канівський замок» Северина Гошинського та повістю «Вернигора» Міхала Чайковського, а в нарисі «Юзеф Богдан Залеський» – наголосив на тому, що романтизм і лірична привабливість віршів видатного поляка спричинені впливом козацької пісенності [3, с. 11].

Свідченням того, що В.А. Чабаненко вітав кожен внесок до скарбниці франкіани, є, наприклад, його відгук на автореферат докторської дисертації Р.Б. Голода «Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ–початку ХХ ст.» (Львів, 2006), що увійшов до книжки нашого науковця «Літературознавчі й літературно-критичні спроби» [4, с. 184–185]. У ньому є такі визначальні твердження: «...щодо новаторства дослідження, то тут слід наголосити на тому, що дисертант виставляє І. Франка не в традиційному, звulгаризованому освітленні, не як представника так званого «критичного реалізму», а як майстра, що користувався синтетичним методом літературної творчості. Автор переконливо доводить, що в особі І. Франка маємо митця, який однаково виразно володів різними методами художнього зображення дійсності, а відтак зробив потужний вплив не тільки на реалістичний напрям у літературі ХІХ–початку ХХ ст., а й на романтизм, натуралізм, імпресіонізм, символізм та експресіонізм зазначеного періоду. Отже, здобувач правомірно по-новому трактує як саму творчу спадщину Франка-письменника, так і її методологічне підґрунтя» [4, с. 184].

Право франкознавця дивитися пильними очима й на твори про Каменяра В.А. Чабаненко утвердив у рецензії на збірку новел-образків Д. Бандрівського «В краю орлів» – про дитячі та юнацькі роки І. Франка. Науково цінними є його, здавалося б, невимушені судження про ніжний ліризм новел, їхню задушевність і «якусь особливу художньо-мистецьку звабу», що «зумовлені не тільки об'єктом зображення, а й письменницькою манерою, авторовими життєлюбними ідеалами» [3, с. 40].

Своєрідною науковою сповіддю В.А. Чабаненка перед образом майстра художнього слова, «письменника від Бога», «великого людинолюбця» Олеся Гончара стала його книжка «Моя гончаріана» [5]. Протягом багатьох років наш гончаропоклонник популяризував його твори й безстрашно обороняв роман «Собор» від нападників, літературознавців-провокаторів. Серед значної кількості книжок про добру пам'ять Олеся Гончара Чабаненкова вирізняється своєю оригінальністю, даром інтуїтивного проникнення в задум автора, достойним знанням секретів художньої майстерності, таїни її духовного творення.

Визначальними слід назвати судження В.А. Чабаненка в його вітанні Олеся Гончара з 75-літтям: «Ваше гучне ім'я – на золотих, великострадницьких скрижалях нашої рідної України. Закличним дзвоном, духом волелюбним воно витає над Дніпром, над Хортицею, над нашими широкими степами і карою опускається на вертепи зла, яничарства, родовідступництва» [5, с. 55].

Як на мене, найціннішим досягненням гончаріани В.А. Чабаненка був його виступ на диспуті за романом «Собор» у нашому виші 12 квітня 1968 р. (у книзі вміщено стенограму

диспуту). Хочеться навести його повністю, але формат статті цього не дозволяє. Упродовж майже півстоліття його вважають сміливим, доказовим, науково виваженим від перших до останніх речень. Першими були такі: «Як і більшість присутніх тут товаришів, я обурений упередженою, грубою оцінкою нового твору Олеся Гончара. Вважаю, що це якась провокація, кимось спрямована проти улюбленого народного письменника акція. Все це хтось організує...» [5, с. 72].

На закиди учасників диспуту та проректора з наукової роботи Ф. Борщевського «Думаю, що «Собор» – це творча невдача, зрив Гончара», доцента А. Когана «Так, «Собор» – це, безперечно, зрив Гончара, відступ назад», представника обкому комсомолу «Вы как хотите, а я осуждаю «Собор», это не то произведение, что нам нужно...» відповідь В.А. Чабаненка була такою: «„Собор” – це роман-розвідник. Він усім своїм змістом скерований у майбутнє! Це наша душевна рана, це наш біль. Ще кажуть, що буцімто роман слабкий у художньому плані, в суто професійному відношенні. Мов, сюжет невиразний, ходульні образи, всі ситуації надумані... Так можуть говорити лише безграмотні або упереджені люди. На мою думку, „Собор” – це високохудожній, талановитий твір. За своїми художніми якостями він не поступається попереднім творам Гончара, а то й значно їх перевищує» [5, с. 72–73].

Особливостями заангажованих виступів посадовців вишу були осудливі, скзати б, зверхні погляди на патріотичні мотиви роману: «Ви дивіться, як Гончар говорить про минуле! Він же його ідеалізує!.. А чого варті слова про голубе українське небо, забруднене димами? А слова про Дніпро, Каховське море?! Це вже націоналізм, це не наші думки» (член парткому І. Щербак).

Концептуальну полемічність, прозірливу проникливість у національну ідентифікацію роману вбачаємо в такому висловлюванні В.А. Чабаненка: «Роман планують видати за кордоном... Все це свідчення глибокої поваги до нашого рідного краю з боку інших народів. До слова, до правди Олеся Гончара, якому дехто тут уже пришпилює ярлик націоналіста... Яка ганьба!.. Ну, чому воно в нас так заведено?! Як тільки скажеш правду про долю рідного народу, то зараз тебе й охрестять „ізіюмом”... Ні, товариші! Так не годиться... Якщо ми заходимося обкидати брудом таких людей, як Гончар, то горе нам велике...» [5, с. 73].

Двоцентрова сутність сучасного наукового поступу – текстологічна ретельність і рецептивно-інтерпретаційна гнучкість дуже яскраво втілена в такому жанрі літературознавчої практики В.А. Чабаненка, як літературний портрет. Його добре представлено книжкою про творчість П. Ребра [6], у якій до того часу (1999 р.) були висвітлені художньо-естетичні особливості, значущість Ребрового творчого надбання.

Із поліфонії Ребрової лірико-поетичної творчості дослідник передусім виокремив «два однаково відчутні мотиви: мотив сучасного індустріального Запоріжжя і мотив колишнього козацького Запорожжя» [6, с. 5]. І тут же відзначив, що їх домінування «не означає якоїсь регіонально-етнографічної обмеженості творчості поета», що «виростаючи на багатому ґрунті рідного надбердянсько-наддніпрянського поля, творча думка митця ідейно й тематично розпросторюється не тільки в близьких, українських, а й у далеких, зарубіжних світах» [6, с. 5]. Наголошено, що «ліричний струмінь поетичної творчості П. Ребра невимушено й легко, сказати б, органічно зливається зі струменем гумористично-сатиричним» [6, с. 7]. «Характерно, – вважав науковець, – що сміх у нашого майстра добродушний, людинолюбний. Навіть там, де поет удається до кпинів чи інвектив, він завжди незлостивий і делікатний» [6, с. 7].

У полі зору науковця – поеми П. Ребра, його твори для дітей, проза, багата й тематично розмаїта публіцистика. Висококваліфіковано проаналізовано Реброве мовотворче багатство, його «свідомо-ревне, бережне ставлення до материнського слова» [6, с. 12–13].

Прикметною рисою літературознавчих студій П. Ребра дослідник справедливо вважав наявність у них елементів публіцистики. Високо оцінив В.А. Чабаненко пошуки П. Ребра в галузі літературного краєзнавства.

І вибором письменницьких персоналій, і теоретичною базою вражає книжка В.А. Чабаненка «Славистичні студії» [7]. У ній постають виразно індивідуальні моделі світосприйняття і світовідображення, реалізації творчого хисту, піднесення ідеалів нації та особистості. Динаміку й вектори окреслюють концепти порівняльного літературознавства, зближення і взаємопроникнення літератур. Наприклад, нарис «Янка Купала» починається такими сентенціями: «Як не можна уявити України й української літератури без Тараса Шевченка, так не можна уявити Білорусі й білоруської літератури без Янки Купали. Слід, полишений Янкою Купалою на ниві рідного письменства, такий глибокий і значущий, що лише по ньому можна вивчати цілу епоху в історії братнього білоруського народу. Здається, немає такого каменя в підмурівку сучасної білоруської національної культури, якого б не торкалася рука Янки Купали, великого будівничого і великого громадянина» [7, с. 101].

У стислій студії охарактеризовано етапи життєтворчості поета, еволюцію його образного мислення, розкрито найсуттєвіші риси творів – лаконізм, афористичність, музикальність, доведено, що не випадково багато з них стали народними піснями. Чітко виявлено їхні тематичні, жанрові, стильові особливості. Розкрито, як білоруський поет усім серцем любив Україну, називав її «сонячною рутою», «чарівничою силою», як добре він знав історію, мову, фольклор, літературу нашого народу. З'ясовано, що українські народні пісні надихнули Купалу на створення поеми «Бондарівна», а прометеївське життя Т. Шевченка – на написання поеми «Тарасова доля» [7, с. 103–104]. У статті «Янка Купала й українська література» систематизовано художні переклади Купали творів українських письменників і його поезій українською мовою, статтей українських авторів про його життєвий і творчий шлях, присвячених йому віршів, спогадів тощо [7, с. 105–109].

Із такою ж науковою сумлінністю осмислено в нарисі «Народний пісняр» творчу біографію і самобутність образного світу білоруського поета Максима Танка (псевдонім Євгена Скурка). У ньому сформульоване розуміння поезії цього творця як надбання світового мистецького рівня, у якій звучить «містично-прадавня, наївно-язичницька, природно-мудра нота, вона повна філософічності й несподіваних асоціацій, на ній дуже помітний відбиток народності, але народності не зужитої, не підробної, а своєрідної, справжньої, первісно-просвітленої і щемливої» [7, с. 112].

Вважаючи, що «саме поетична творчість Максима Танка найкраще репрезентує сучасний стан розвитку білоруського національного віршування», В.А. Чабаненко у відгуку про дисертацію В. Рагойші «Поетика Максима Танка» зокрема наголосив: «Увійти в творчу лабораторію цього видатного майстра художнього слова – значить розкрити природу тих потужних психологічних й естетичних збудників новітньої поезії, до яких вона еволюціонувала, відкинувши голу декларативність і вимушену соціологічну ілюстративність [7, с. 176]. У «тонкому й оригінальному аналізі» наш науковець виокремив помічені й виразно охарактеризовані «такі своєрідні явища танківської поетики, як «поезія граматики», «пробудження образотворчих потенцій», «слова, не всім відомі», «поетична підстанівка», «звукова украленість слова» [7, с. 177].

Власне переконання, що «серед слов'янських «апостолів правди і науки» історія наділила почесним місцем і білоруського поета-демократа, публіциста, етнографа й історика Максима Адамовича Богдановича» В.А. Чабаненко різнопланово виклав у книжці розвідок, публіцистичних нарисів та енциклопедичних статей «Видатний поет слов'янознавець» [8, с. 3–20] і «Максим Богданович в Україні» [8, с. 21–27]. У першій автор намагається досягнути феноменальну особистість: «Проживши неповних 26 літ, М. Богданович встиг зробити для білоруської і вселюдської культури дуже багато.

Сучасників вражала його небачена працьовитість, непідкупна чесність, душевна чистота і виняткова громадянська мужність [8, с. 3]. Уявлення читача про творчий доробок поета формують такі потрактування: «Богдановичева пісня возвеличувала «рабів німих», красу поліської чарівниці-природи, чистоту людських почуттів. Та нерідко ліризм поета обертався на в'їдливу іронію, сатиру, сарказм. Тоді Богданович сміявся з глупоти пігмев і попадав у ожирілі серця отруйними стрілами ненависті. Білоруську поезію М. Богданович збагатив новими темами й ідеями, розширив її мистецько-зображувальні можливості застосування нових, віршованих розмірів і форм» [8, с. 4]. Друга стаття містить контекстуально широкий огляд праць українських науковців про заслуги М. Богдановича перед рідною літературою, перекладів його творів українською мовою, їх видань тощо. Наголошено на тому, що «Україна для великого білоруського поета стала по суті другою батьківщиною. Тут його душа, тут його вічний спочинок (*поет похований на міському кладовищі в Ялті – В.Ш.*) і вічна слава» [8, с. 27].

Добре представлений М. Богданович як перекладач творів І. Франка, популяризатор його літературознавчих праць у статті «Максим Богданович над криницею Каменяр» [8, с. 27–32], як перекладач новел В. Стефаника в нарисі «Великий шанувальник Стефаникового таланту» [8, с. 33–35].

Очолюючи навчально-наукову лабораторію українознавчих студій Запорізького осередку вивчення української діаспори, редагуючи його «Вісник», В.А. Чабаненко в десяти випусках збірника відкрив цілий материк рідної духовності, затоплений у радянський час брудом тоталітарної неправди. Особливу увагу науковець звертав на творчість випускника Запорізького педінституту Григорія Жученка, який після війни потрапив за кордон і друкувався під псевдонімом Яр Славутич. Статті в наукових виданнях, передмови до книг і збірників, рецензії на літературознавчі праці про творчість поета, біографічні замітки, інтерв'ю увійшли до збірника В.А. Чабаненка «Моя славутичіяна» [9].

Грунтовним літературознавчим відгуком до 90-ліття поета, вченого, громадського діяча, борця за волю України і на його «Твори» в п'яти томах був синтетичний нарис-огляд «Дух українського степу в преріях Канади» [9, с. 3–8]. Відстоюючи власну думку, що п'ятитомник – «феноменальне явище в українській (а, можливо, не тільки в українській) літературі», В.А. Чабаненко зазначив: «Головне в тім, що творчість Яра Славутича тематично охоплює та ідейно-філософськи осмислює увесь огром нашого бентежного світу в його просторових (географічних, космічних), часових і духовно-моральних вимірах» [9, с. 4]. Із пронизливим подивом сприймаєш такі судження дослідника: «Можна з абсолютною певністю стверджувати, що крім Яра Славутича, немає жодного українського поета, який би побував на всіх материках, майже по всіх країнах земної кулі, у сотнях і тисячах міст, сіл, хуторів, резервацій, концтаборів, монастирів, музеїв та соборів. І не просто побував, а який би так глибоко пережив, естетично оцінив, помистецьки так тонко передав побачене і почуте» [9, с. 4].

Відзначивши «світове розпросторення» Славутичевої думки, наш науковець наголошував: «Та, звичайно ж, найдужче наснажують митця рідні, українські джерела: євшановий дух херсонських степів, запорозьке характерництво, філософія Сковороди, прометеїзм Шевченка, подвиг юних крутянців, страдництво Стуса та ін.» [9, с. 6].

Увага дослідника вмотивовано зупинялася на тому, що «осмислення Славутичем буття в усіх його вимірах, переживання того буття фізично (мандри, поневіряння) і духовно, постійна ностальгічна настроєність автора нерідко породжували твори з досить відчутними нотами трагізму, розпачу, навіть одчаю», спричиняли появу багатьох інвектив і заклинань» [9, с. 7]. «Однак, – акцентував дослідник, – це не ті трагізм, розпач, відчай і «сердитість», що ведуть до безпросвітнього песимізму. У нашого майстра вони життєствердні, грозиво-озонні і, як це не парадоксально, підбадьорливо-закличні» [9, с. 7].

В.А. Чабаненко зосередився на чудових зразках і політичної, і пейзажної, інтимної (любовної) та філософської лірики, вміщеної в п'ятитомнику Яра Славутича. Серед жанрового розмаїття творчості поета він виокремив сонети, вважаючи, що «за художньо-мистецькими якостями вони не поступаються сонетам М. Зерова, М. Драй-Хмари і М. Рильського» [9, с. 8]. Окремо зупинявся дослідник на високій культурі Славутичезового вірша, якій властиві «семантична прозорість і своєрідна ритмомелодика поетичного вислову, його бездоганне мовностилістичне оформлення» [9, с. 8]. Знаменно, що В.А. Чабаненко в цьому нарисі-огляді не був, сказати б, лише поціновувачем (чи, за його висловом, «суддею»), а заявив про «свою приязнь і повагу до людини, близької мені за світобаченням та устремлінням душі» [9, с. 8].

Важливою частиною літературознавчих здобутків В.А. Чабаненка є енциклопедичні статті. Заслуговує назвати першою серед них стаття «Українська література», яка була надрукована білоруською мовою в 16-му томі видання «Беларуская энцыклапедыя» 1998 р. У її стислому форматі успішно репрезентовано бажання автора донести інформацію про витоки, етапи розвитку українського красного письменства, його прогресивні тенденції, традиційні риси й ідейно-естетичне оновлення, художньо-якісні зміни. Науковець зробив максимально можливим представлення закордонному читачеві імен і творів, літературних напрямів, течій, мотивів, написавши пролог і про трагічні 30-ті роки ХХ ст., про репресії після появи «Собору» О. Гончара, і про класичну та сучасну літературу для дітей, і про значний внесок у скарбницю українського мистецтва слова письменників діаспори [4, с. 88–92].

Виняткову широту інтересів, надзвичайну різносторонність ерудиції В.А. Чабаненка демонструють статті, що були опубліковані у двотомному «Шевченківському словнику»: «Алітерація», «Градація», «Переспіви та переклади Т.Г. Шевченка», «Сюжет» [4, с. 92–100], а також в «Українській літературній енциклопедії»: «Багатозначність», «Вульгаризм», «Етніміка», «Жаргонізми», «Ідіолект», «Калька», «Канцеляризми», «Катахреза», «Кон'ектура», «Контамінація», «Народна етимологія» [4, с. 101–111].

Беру в поле зору і статті та довідки В.А. Чабаненка, що вміщені в Малій енциклопедії «Українське козацтво». У їх значному числі і статті, присвячені темі козацтва у творчості українських письменників М. Горбаня, Є. Гребінки, М. Загірної, Д. Мордовця, П. Ребра, Вал. Шевчука, Г. Хоткевича, А. Стороженка, зарубіжних П'єтро Валле, Вольтера, П. Меріме, М. Пашковського, а також літературознавців І. Борщака, Я. Дзири.

Як літературний критик В.А. Чабаненко яскраво виявив себе в жанрі рецензії, поринаючи в глибини текстів, з'ясовуючи сутність творчих здобутків, звертаючи до них читачів, наставляючи авторів добрим словом, не допускаючи ніякої зверхності до їхніх обдарувань. Аналізуючи монографію В.В. Мірошніченка «Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія», рецензент наголошував на відповідальності й складності праці перекладача, на його вмінні «інтелектуально транспонуватися в інонаціональний соціокультурний контекст без втрати зв'язку з таким же рідним контекстом» [4, с. 112–113]. І продовжував ось як: «Не менш відповідальною і складною справою, аніж художнє перекладання, уявляється мені й науковий аналіз, дослідження цього роду людської діяльності» [4, с. 113]. Успіхові вченого, як вважав рецензент, сприяло врахування під час дослідження не тільки суто філологічних (лінгвістичних і літературознавчих), а й філософських і психологічних аспектів проблеми. Матеріалом для дослідження В.В. Мірошніченка були перекладені англійською та французькою мовами твори М. Коцюбинського і В. Стефаника з їхніми явними експресіоністськими манерами та «європейськістю» і водночас із не менш явною національною специфічністю. Уникаючи компліментів, В.А. Чабаненко вважав найголовнішими висновками дослідження ті, де говориться про етапи процесу актуалізації авторської концепції художнього твору при перекладі, про його входження складником до метакультури, а

також про типи семантики, якими оперує перекладач, беручи до уваги специфіку питомого чужого етнокультурного контексту.

У рецензії на книгу видатного українського літературознавця Олексі Засенка «Спогади» В.А. Чабаненко відзначав, що «з особливою теплою, мудро-ласкаво розповідає вчений про надзвичайно цікаві епізоди з життя й творчої діяльності майстрів художнього слова, великих патріотів рідної землі й людинолюбців» [4, с. 117]: М. Рильського, Остапа Вишні, А. Головка, А. Малишка, С. Олійника, С. Складенка, Івана Ле, Л. Смілянського, про зустрічі з О. Довженком, Максимом Горьким. Рецензент високо оцінив оприлюднену О. Засенком роботу над власними монографіями про Марка Вовчка, М. Черемшину, О. Маковея, Т. Бордуляка, Л. Мартовича, про те, як народжувалися і виходили у світ двотомна (1954–1955 рр.) та восьмитомна (1967–1971 рр.) «Історії української літератури», а також густі вплетення в ці розповіді цінних фактичних матеріалів – щоденникових записів, листів, творів-експромтів і т.п. Спогади О. Засенка автор рецензії вмотивовано назвав «досить багатим і авторитетним джерелом для літературознавчих розвідок» [4, с. 118].

Рецензії В.А. Чабаненка – чи розлогі, чи стислі – на художні твори сприймаються як системне й систематичне скерування уваги до мистецтва слова. Їхній автор унікав компліментів щодо визнаних майстрів – Я. Баша (романи «Надія» і «На крутій дорозі»), В. Чемериса (книга «Генерали імперії»), В. Мисика (збірка лірики «Чорнотроп»), виявляючи художньо-мистецькі знахідки, оригінальні засоби і прийоми, спрямовував себе в зауваженнях щодо світобачення, фахової вправності, культури віршування в поетичних збірках.

Окремо слід сказати про полемічно-гостре відстоювання роману-застереження К. Сушка «Бентежна Хортиця», у якому «виклад легендарно-документального матеріалу», «глибокий психологічний аналіз напрямів і вчинків дійових осіб» утворюють «своєрідний підручник для борців за збереження національних святинь й історичної пам'яті українського народу, посібник, що вчить життєвої мудрості й моральної стійкості» [4, с. 183].

Розглянуті праці В.А. Чабаненка засвідчують його непересічну особистість, яку поважали, у якій запозичували певні здобутки й знання, і гордилися своєю близькістю до неї. Літературознавча спадщина В.А. Чабаненка самодостатня. У ній учений окреслює обрії для майбутньої роботи і колег, і учнів, заслуговує високої оцінки і вдячного слова.

Є підстави вірити, що науковець увійде і в майбутній час живущим і сповненим непромінального значення, що більш детально продовження й поглиблення аналізу його наукової і творчої спадщини є перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чабаненко В. Моя шевченкіана / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – 170 с.
2. Кравченко В.О. «Моя шевченкіана» В.А. Чабаненка в контексті шевченкознавчих досліджень викладачів ЗНУ / Валентина Олександрівна Кравченко // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – С. 134-137.
3. Чабаненко В. Моя франкіана / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – 51 с.
4. Чабаненко В.А. Літературознавчі й літературно-критичні спроби / Віктор Чабаненко – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – 222 с.
5. Чабаненко В. Моя гончаріана / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 83 с.

6. Чабаненко В. Петро Ребро : Літературний портрет / Віктор Чабаненко – Запоріжжя: Хортиця, 1999. – 24 с.
7. Чабаненко В.А. Славистичні студії / Віктор Антонович Чабаненко – Запоріжжя : ЗНУ, 2003. – 203 с.
8. Чабаненко В. Мій Богданович / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 150 с.
9. Чабаненко В. Моя славутичіяна / Віктор Чабаненко – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – 59 с.

REFERENCES

1. Chabanenko, V. (2006), *Moia shevchenkiana* [My shevchenkiana], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
2. Kravchenko, V.O. (2008), “«Moia shevchenkiana» V.A. Chabanenka v konteksti shevchenkoznavchych doslidzhen vykladachiv ZNU”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Zb. nauk. statei. Filolohichni nauky*, pp. 134–137.
3. Chabanenko, V. (2005), *Moia frankiana* [My frankiana], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
4. Chabanenko, V. (2009), *Literaturoznavchi i literaturno-krytychni sproby* [Literary criticism and literary-critical attempts], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
5. Chabanenko, V. (2007), *Moia honchariana* [My honchariana], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
6. Chabanenko, V. (1999), *Petro Rebro : Literaturnyi portret* [Petro Rebro : Literary portrait], Khortytsia, Zaporizhzhya, Ukraine.
7. Chabanenko, V.A. (2003), *Slavistychni studii* [Slavistic studios], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
8. Chabanenko, V. (2007), *Mii Bohdanovych* [My Bogdanovich], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.
9. Chabanenko, V. (2011), *Moia slavutychiiana* [My slavutychiiana], Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.

УДК 821.161.2:82 – 13

ПАМ'ЯТЬ ЖАНРА БЫЛИНЫ В ПОЭМЕ Н.А. ЛЬВОВА «ДОБРЫНЯ»

Щедрин И.Л., аспирант

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

i.pawlenko2011@yandex.ua

В статье И.Л.Щедрина в свете созданной М.М. Бахтиным концепции памяти жанра анализируется жанровая специфика богатырской поэмы Н.А. Львова «Добрыня» и характер проявления в ее структуре элемента былины как одного из жанров-предшественников.

Ключевые слова: жанр, былина, богатырская поэма, волшебство-сказочная поэма, память жанра.

ПАМ'ЯТЬ ЖАНРУ БИЛИНИ В ПОЕМІ Н.А. ЛЬВОВА «ДОБРИНЯ»

Щедрін І.Л.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

У статті за допомогою висуненої М.М. Бахтіним концепції «пам'яті жанру» аналізується жанрова специфіка богатырської поеми Н.А. Львова «Добрыня» та характер проявів у їхній структурі елемента билини як одного з жанрів-попередників.

Ключові слова: жанр, билина, богатырська поема, чарівно-казкова поема, пам'ять жанру.